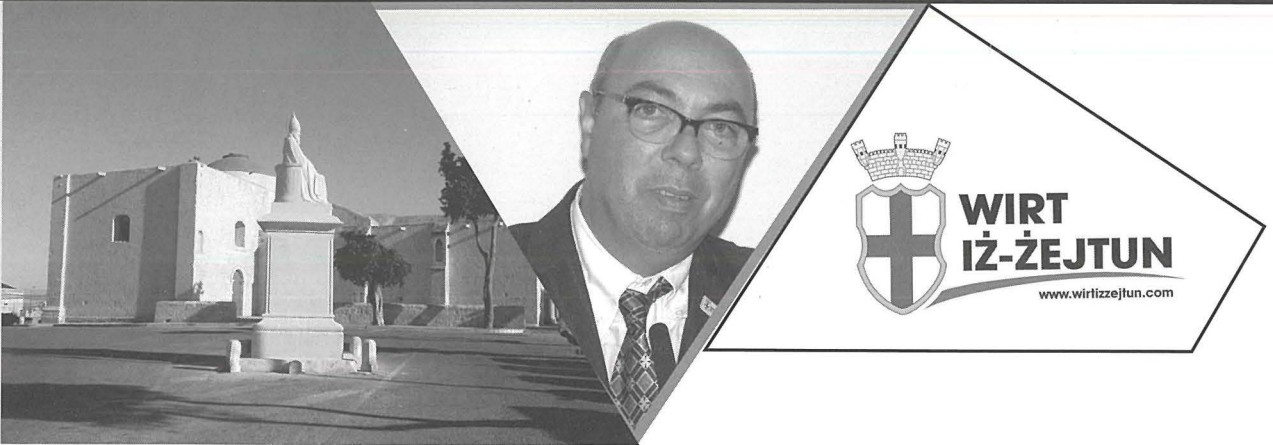

50 sena mill-Iskoperta tal-Passaġġ Sigriet

Kitba tal-Perit Ruben Abela, President ta' Wirt iż-Żejtun

Jinghad li l-anzjani fiż-Żejtun minn dejjem kienu jirrakuntaw li fil-knisja parrokkjali l-qadima, dik li bosta jirreferu ghalha bhala l-knisja ta' San Girgor, kien hemm xi passaġġi sigrieta. Fir-riċerka storika, din nirreferu ghalha bhala 'storja orali', ir-rakkont li jgħaddi minn generazzjoni għall-oħra u li ma ssibux miktub f'xi arkivji. Irridu ngħidu wkoll li l-istorja orali maż-żmien tinbidel xi ftit, biex ma ngħidux tiżzejjem ukoll. Spiss neseperjenzaw dan anke fi żmienna meta aħbar tinxtered bil-fomm u kulhadd jibda johloq il-verżjoni tiegħu!

Iżda din l-istorja tal-passaġġi sigrieti fil-knisja ta' San Girgor, 50 sena ilu ssarfet f'verità. Min-nota li hemm ma' armarju żgħir tal-ħġieġ li jinsab f'kamra li tintlaħaq mill-garigor li jagħti għall-bejt tal-knisja, jidher li din is-sejba saret nhar it-12 ta' Marzu tal-1969. Skont intervista li għamlet il-ġurnalista Fiona Vella lil Grezzju Vella, dan isostni li kien hu li sab dan il-passaġġ, meta kien qiegħed jgħin lil zijuh Carmelo Spiteri fuq xogħol ta' manutenzjoni tal-aperturi tal-injam tal-knisja, meta Dun Ġwann Palmier talabhom iduru waħda l-bejt tal-knisja għax kien qed jagħmel l-ilma. Jgħid li hu tela' fuq il-bejt ma' zijuh u spiċċa jilgħab ma' xaqq li sab fil-kontrabejt. Meta ħammel dan ix-xaqq ra li kien jibqa' nieżel fil-fond u ddeċieda li jitfa' laqxa. Mill-hoss induna li din ma baqgħetx niezla fil-knisja iżda deherlu li kien hemm xi art oħra fil-qrib. Meta għajjat lil zijuh u dan ra li kien hemm ġebba, bħal kaptell jagħlaq bokka, iddeċidew li jiftuh u sabu li fil-fatt kien hemm bħal kamra jew kuritur. Infurmaw lil Dun Ġwann, li min-naħa tiegħu għajjat lil Ġannmari Debono, is-sagristan, biex jara kienx jaf b'dan l-ispazju. Meta dan qallu li ma kienx jaf, iddeċidew li jesploraw u jaraw fejn iwassal. Peress li Grezzju kien l-iżgħar u l-aktar ħafif minnhom, rabtuh b'ħabel, tawh kaxxa sulfarini u niżluh fil-kuritur. Grezzju jirrakkonta li baqa' miexi f'passaġġ twil u mudlam u xi ħin sab ruħu miexi fuq xi haġa

li hass taht saqajh, ġabarha u nduna li kienet ras ta' skeletru. Bil-qatgħa li ha ġera ġirja u tela' lura minn fejn daħal.

Aktar qabel għamilt referenza għal nota li hemm fuq armarju. Ġo dan l-armarju hemm ammont żgħir ta' ogġetti li jinghad li nstabu f'dan il-passaġġ, fosthom parti minn salib tal-injam stil Bizantin, tliet muniti li tnejn minnhom kienu bis-salib tal-Ordni ta' San Ġwann, qiegħ ta' żarbuna tal-injam, biċċiet tal-fuħħar, xi buttuni, biċċiet żgħar tad-drapp, u xi buttuni tal-injam.

Din is-sejba ġiet irrapurtata fil-ġurnal Times of Malta ftit aktar minn xahar wara, preċiżament fil-ħarġa tal-15 t'April, fejn ġiet irrapurtata s-sejba ta' passaġġ idur ma' tliet naħat tal-kappellun tal-Lvant tal-Knisja ta' San Girgor. Dan il-passaġġ fir-rapport jinghad li nstab minn Ġannmari Debono, li skont l-istess rapport jirreferu għalih bhala membru attiv tas-Socjeta' Storika taż-Żejtun

Fir-rapport fit-Times of Malta jinkiteb hekk:

TIMES OF MALTA, TUESDAY, APRIL 15, 1992

15,867 trees from Libya

A total of 15,867 young ornamental trees were yesterday unloaded from the six "Kobra" boats, the first consignment donated by the Libyan Government to the Department of Agriculture. The seven different varieties will be kept at forestation schemes.

Mr. Pauline, Libyian Consul at Maltese, Mr. T.M. D. Gorm, First Secretary at the Libyan Embassy, and Mr. A. Patria, Director of Agriculture, were present at the unloading, seen in pictures above.

Skeletons found in hidden Żejtun corridor

BY A STAFF REPORTER

A hidden U shaped corridor said to be of historic importance has been discovered along the eastern transept of the Church of St. Gregory, Żejtun.

The corridor, which is only seven feet wide, is believed to have been used by the village "wep" and in these corridors during one of the raids by Turkish corsairs. A theory is that the Turke ransacking the church found the passage hidden there, and the entrance. A number of skeletons were found lying along the corridor.

Secret passages

Research work, has been carried out at the site recently by members of the Żejtun Historical Society. The corridor was discovered by one of the active members, Mr. John M. Debono.

Mr. Walter Zahra, president, said yesterday there has always been a story about the existence of secret passages round the dome of the Church. These were partially discovered by some workmen in 1909.

The church of St. Gregory is a fine example of the style of architecture, but in social fact it contains strong elements of Romanesque influence of Gothic and even 19th century Baroque decorations. In addition, to the dome, and south, each one of the four corners of the nave.

Remains in fact

Mr. Zahra said that looking towards the church from the east, and south, each one of the four corners of the nave, there are some of the remains.

GEORGE CROSS AWARD ANNIVERSARY

Today is the 20th anniversary of the award of the George Cross to Malta by the late Majesty, King George VI. The decoration is the highest that can be awarded to a civilian or a member of the armed forces.

It was on April 15, 1942, Addolorata Cemetery. Both the award and the award, have now been discontinued.

The award was presented to the Maltese people by the late Majesty, King George VI. The award was presented to the Maltese people by the late Majesty, King George VI.

LLOYD'S UNDERWRITERS

offer

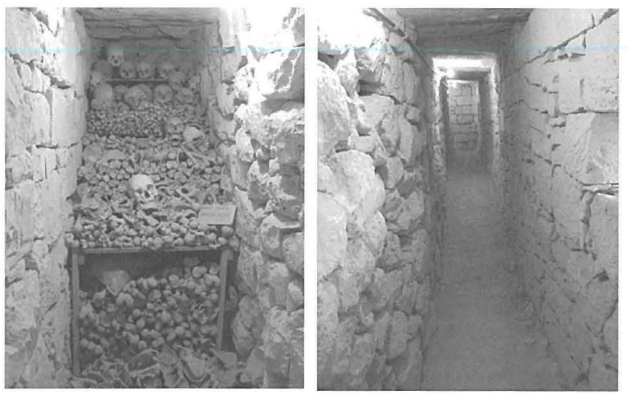
55%

No claim bonus for MOTOR INSURANCE

ALL TYPES of Insurance arranged - Consult O.F. Gollcher & Sons

ta' ghadam uman li skont hu kien hemm bejn 80 u 90 individwu. Huwa jikteb ukoll li mal-art matul il-passaġġi l-oħra kien hemm ukoll xi fdalijiet ta' ghadam uman. Fil-kitba tiegħu, il-Professur Buhagiar jgħid li dak iż-żmien huwa kien assoċja din is-sejba mal-aħħar hbit tat-Torok li sar fl-1614, bil-possibbiltà li dawn in-nies spicċaw vittmi maq'buda f'dan il-passaġġ wara li telgħu jistaħbew fih. Fl-istess artiklu huwa jgħid li din l-istorja kienet giet approvata hażin wara analiżi fuq l-għadam li kien sar minn S. Ramaswani u Dr J. Pace (1978) li skonthom dan kien għadam li ngabar minn xi oqbra u ntrefa' f'dan il-passaġġ bħala ossarju. Din l-opinjoni qed jibbażawha fuq il-fatt li go rukkell ta' sinsla nstabet il-hamrija. Il-Professur Buhagiar fil-kitba tiegħu jgħid ukoll li qabel ma nfetaħ fl-1969, dan il-passaġġ jidher li daħlu fih mill-anqas darbtejn oħra hekk kif jidher minn graffiti li hemm minquxin fuq wieħed mill-hitan tat-tieni passaġġ: 'T 1869' u 'Giovanni Zahra 20.2.1909'.

'Il-passaġġ, li kien biss ftit piedi 'l isfel mill-bejt tal-knisja, huwa maħsub li kien jintuża bħala mohba mir-residenti tal-villaġġ f'każ ta' xi attakk mill-kursara Torok. It-teorija hija li t-Torok attackkaw u kissru l-knisja u sabu xi nies mistohbija fil-passaġġ, qatluhom u sakkruhom hemm ġew. Numru ta' skeletri nstabu f'dan il-passaġġ. Din l-istorja nkitbet f'ballata minn Walter Zahra li meta saret is-sejba kien il-President tas-Soċjetà Storika taż-Żejtun.

Is-sena l-oħra, il-Professur Mario Buhagiar (2018), f'artiklu li kiteb fis-Sunday Times of Malta, jgħid li fit-18 t'April 1969 kien intbagħat mid-Dipartiment tal-Mużewijiet biex jagħmel rapport dwar din is-sejba. Fuq il-post iltaqa' ma' Gannmari Debono, li wrieh il-passaġġi u xi oġġetti li kienu nstabu. Il-Professur Buhagiar ma' dan l-artiklu pproduċa kopja ta' xi noti li kien għabar meta żar il-post. Ihuwa jagħmel referenza għat-twieqi żgħar li hemm iħarsu fuq il-Bajja ta' San Tumas u l-Bajja ta' Marsaxlokk, kif ukoll għal numru ta' oġġetti li nstabu, u li semmejt aktar 'il fuq. Punt importanti li jirrapporta, huwa l-fatt li t-tarf tal-aħħar passaġġ kien iblukkak b'gebel tas-sejjeħ u knatan imqegħdin bit-tajn. Huwa ta ordni biex dan il-hajt jinfetaħ fil-preżenza tiegħu, u warajh instab munzell

lżda x'seta' ġara f'dak ix-xahar bejn id-data meta saret is-sejba fit-12 ta' Marzu u ż-żjara ta' rappreżentant tad-Dipartiment tal-Mużewijiet li saret fit-18 t'April, aktarx instigata mir-rapport li deher fit-Times of Malta tlett ijiem qabel? Ma nafux jekk kienx hemm xi indizzji li setgħu wassluna aktar tagħrif dwar l-użu ta' dan il-passaġġ u li sfortunatament intilfu għaliex is-sejba ma gietx irrapurtata mill-ewwel. Illum 50 sena wara, nistgħu noqogħdu fuq dak li għandna miktub dwar il-fatti tas-sejba, iżda x-xjenza tista' teħodna aktar 'il bogħod u hemm fejn wieħed jista' jimraħ f'analizi differenti li jistgħu jsiru fuq dan l-għadam. Hemm studju ieħor x'jista' jsir fuq l-oġġetti li nstabu u li wkoll jista' jiftaħ tieqa oħra ta' għarfien dwar din is-sejba. Kien għalhekk li Wirt iż-Żejtun applikat u akkwistat fondi għall-proġett 5K0PERTA, taħt l-iskema Small Initiatives Scheme (SIS) tal-Kunsill Malti għall-Volontarjat. Permezz ta' dan il-proġett li qed isir bi sħab ma' Heritage Malta u s-Superintendenza għall-Wirt Kulturali se jerġa' jiġi studjat dan l-għadam u se jintbagħtu kampjuni barra minn Malta biex issir analiżi tagħhom permezz ta' Carbon dating. Il-pjan huwa li sa bħal dan iż-żmien sena jkollna rapporti xjentifiċi f'idejna li jistgħu jwassluna għal data meta għexu dawn in-nies.

Referenzi

ABELA, J. (2006). Il-Parroċċa taż-Żejtun tul iż-Żminijiet. Santa Venera: Klabb Kotba Maltin.

RAMASWAMY, S., & PACE, J., L. (1980). The Medieval Skeletal Remains from St Gregory's Church at Żejtun (Malta): Part II. Anthropological Studies. In Archivio Italiano di Anatomia e di Embriologia, Vol. LXXXV, Fasc. 1, pp. 55 - 69.

RAMASWAMY, S., & PACE, J., L. (1979). The Medieval Skeletal Remains from St Gregory's Church at Żejtun (Malta): Part I. Paleopathological Studies. In Archivio Italiano di Anatomia e di Embriologia, Vol. LXXXIV, Fasc. 1, pp. 43 - 53.

VELLA, F. (April 2011). Look out Behind You. In First Magazine, pp. 34 - 36.

VELLA, F. (2014). Folklore Impressions of an Ottoman Attack. In The Turkish Raid of 1614. (Malta): Wirt iż-Żejtun, pp. 58 - 69.

BUHAGIAR, M. (April 2018). The secret passages of Żejtun's old parish church in The Sunday Times of Malta, April 29, 2018